

NEVÂYÎ'NİN ESERLERİNDEKİ DEYİMLERİN FARSÇA İLE KARŞILAŞTIRILMASI*

A.Deniz ABİK**

On beşinci yüzyılda Çağataycanın (Çağatay Türkçesinin) klâsik bir yazı dili olarak kimlik kazanmasında Ali Şir Nevâyî'nin önemi bilinmektedir. Nevâyî öncesinde ve Nevâyî'nin çağında Türkçe yazan sanatçılar azdır. Nevâyî Türkçeyi edebi dil olarak kullanmayan, Farsça yazan çağdaşlarına çatar. Çağdaşlarının Farsçanın karşısında edebi dil olarak Türkçeyi yetersiz görmelerini eleştirir, eğer emek verilirse Türkçenin de Farsça kadar, hatta daha fazla anlatım inceliklerine sahip olduğunun görüleceğini belirtir. Bu görüşlerini Muhâkemetül-lugateyn'de görürüz. Türkçe Münşe'ât'ında ise Türkçe mektupların da Farsça mektuplardaki letafete, belagate, süse, gösterişliliğe, zenginliğe sahip olabileceğini göstermek istediğini, bunun için de Münşe'ât'ı tertip ettiğini aşağıdaki satırlardan anlıyoruz.

Türkçe Münşe'ât'ında T782-7 ... *Etrâk inşâsıda .. elfâzı letâfetdin mu'arra ve terâkibi belâgatdin müberra irdi, edâsı rengin fikirâtdın nümâyışsiz ve mazmûnı rengin ebyâtdın ârâyışsiz ve mukâbelede Farsî elfâzning inşâları dil-pesend ve mekâtibde imlâları nâ-ma'dûd ve hayâlga andak kildi kim Türk elfâzning dagı ruk'aları hem ol misâl bile bitilgey ve bu tilning nâmelerin hem uş ol minvâl bile sebt itilgey...*

Bunları dile getirmekten maksadımız, Nevâyî'nin örnek aldığı edebi dilin Farsça olduğunun, dolayısıyla Nevâyî'nin dilinde Farsça söyleyişlerle denklikler olabileceğinin gözden uzak tutulamayacağını hatırlatmaktır.

Bunun yanı sıra zaten Türkler, İslamiyetten önce Soğutça ile ilişkide oldukları gibi İslâmiyetle tanıştıkları dokuzuncu, onuncu yüzyıllardan başlayarak da Farsça ile yakın bir ilişki içindedirler. Edebi dil olarak güçlü bir edebiyata sahip

* Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğünün 30-31 Mayıs, 1 Haziran 1997 tarihlerinde düzenlediği *Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu III'te Türk Edebiyatı Şubeleri Arasında Karşılaştırmalar* adlı IV. Oturum'da (Akif Terzioğlu Salonu) bildiri olarak sunulmuştur. Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi Sayı 6, Güz 1998'de "Uluslararası Bir Bilgi Şöleni: Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu III" adlı tanıtma yazısında, sayfa 8'de IV. Oturum'da adımın karşısına "gelmedi" kaydını koymuşlardır. Bu bilgide bir yanlışlık olduğu anlaşılmaktadır. 1997 yılında yapılan, sayın Sakaoğlu'nun yazısında, sunulan bildirimlerin verdiği Sempozyuma katıldım. Prof. Dr. Tahir Uzgör'ün başkanlığında yapılan IV. oturumda bildirim sundum. Sayın Prof. Dr. S. Sakaoğlu, sanırım 1998'de yapılan sempozyumun bilgileri ile 1997'deki bilgilerin karışması sebebiyle bu ibareyi koydular. 1998'deki sempozyuma katılacağımı bildirmeme ve katılmak istememe rağmen rahatsızlanmam sebebiyle katılamamış, bunu da sempozyum sekreterliğine bildirmiştim. Ayrıca Sebhat Deniz'in *Bir Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 7, İstanbul 1997'deki Haberler sayfasındaki yazısına da (s.225-228) bakılabilir.

** Yard. Doç. Dr., Çukurova Üni., Fen-Edb. Fak.

dindaşlarının dillerini, edebiyatlarını örnek alırken, İslâmî kavramların adlandırılmasında da onlardan yararlandıklarını biliyoruz. Hepimizin bildiği üzere namaz, oruç ve benzeri temel İslâmî kavramların adlandırılmasında Farsça kelimeler kullanılmıştır. İslâmiyetin tanınmasında Farsçanın aracılığı önemli bir yer tutar. Bunun yanı sıra Farsçanın söz varlığında da Türkçe birçok kelime bulunmaktadır. Ortak kültür çevresinde oluş, zamanla diller arasında ortak söyleyişlere, karşılıklı alıntılara fırsat verir. Bazen bu ortaklıkların kaynağını tespit bile güçleşir. Ünlü dilbilimci W.von Humbolt, “her dilin bir dünya görüşü vardır” der. Dillerin dünya görüşlerini de buldukları kültür çevresinin etkileyeceği gerçeği çok sıkı ilişkileri olan dillerin karşılaştırılmasında güçlükler olacağına işaret eder.

Bu çalışmada Nevâyî'nin üç eserinde fiil olarak kullanılan deyimler incelenmeye çalışıldı. Bu üç eser Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ, Târîh-i Mülûk-i Acem ve Münşe'ât'tır. Topkapı külliyyatında TEH 694b-718a, TMA 718a-733b, M 782b-802b varakları arasında yer almaktadır.

Türkçe Sözlük (1988)' te *deyim*, genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatım, tabir olarak tanımlanır.

A.Topaloğlu'nun *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde (İstanbul 1989) *deyim*, çekici bir anlatım özelliği taşıyan, genellikle gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış kelime öbeği olarak tanımlanır.

Ömer Asım Aksoy, (*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, Ankara 1984, 59) çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları der deyimler için.

Zeynep Korkmaz (*Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992) ise gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği diye tanımlar.

Tahir Nejat Gencan, (Dilbilgisi, 1979, 528) “Bir sözün *deyim* sayılabilmesi için 1. Kendisini kuran sözcükler, konuluş ve yapılaş anlamlarından az çok sıyrılmış olmalı. 2. Böylece sözlük anlamlarını düşündürmeyen toplu bir anlam vermelidir. 3. Deyimlerin aynı anlamda kullanılması, biçimce klişeleşmesi, kalıplaşması, yani değişmez olması ana koşullardan biridir” der.

Tanımlarda karşılaştığımız belirleyici özellikler, kelimelerin gerçek anlamlarından sanatsal bir değerle yararlanarak, gerçek anlamlarının dışında kullanılmaları, kalıplaşmaları, tek bir durumu anlatmak üzere kullanılmaları, öğelerinin değiştirilemezliğidir.

Dilbilimcilerin İngilizce “idiomatics” ve Almanca “Phraseologie” Fransızca “Phraseologie” terimlerini, deyimleri inceleyen alan olarak aynı anlamda kullanmakta olduklarını, ancak gerçekte çalışmalarında iki ayrı alanı kapsayacak değerlendirmeleri olduğunu öğreniyoruz (Leyla Subaşı Uzun, *Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri, Dilbilim Araştırmaları*, 1991,

29).Uygulamada *phraseologie*'nin kalıp söz ve kalıplaşmış sözler için *idiomatics*'in ise deyimler için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu'nda (E. G. Naskali, Ankara, 1997) deyim için Türk dünyasında kullanılan terimlere bir göz attığımızda da *phraseologie* ve *idiomatics*'e dayanan terimler yanında Türkçe *sabit söz birleşmesi*, *durnuklu söz düzümleri*,*bölünmez laf birleşmesi*, *turaglig söz ibarisi*, *birikgen söz takım*, *beyneli söz tirkesi*, *buzulbas söskolbu* gibi karşılıklar görmekteyiz.

Fiil olarak kullanılan deyimleri incelemek istediğimizde karşımıza çıkan bir güçlüğü çözmek gerekir. Türkçede alıntı kelimelere baktığımızda kaynağı neresi olursa olsun, alıntı kelimeler hiçbir zaman fiil türünden kelimeler değildir. Bunlar, ancak Türkçenin yardımcı fiilleri veya yapım ekleri yoluyla fiilleştirilebilir. Bu durumda *giriftar bol-*, *aşkar bol-*, *azad bol-*, *firifte bol-*, *firifte kıl-*, *feth tap-*, *ferman buyur-*, *huruc kıl-*, *maraz tart-*, *mesken kıl-*, *arz it-*, *arz kıl-*, *aşüfte bol-*,*aşüfte kıl-*, *avare kıl-*, *ahd kıl-*, *ber devam bol-*,*beyan kıl-*, *celi tap-*, *dadhahlık kıl-*, *eser koyma-*, *etvar tut-* gibi yapıların içerisinde deyim olabileceklerin ayırımında dikkatli olunması gerekmektedir. *dest bir-*"ortaya çıkmak, meydana gelmek " anlamıyla bir deyimdir. Ancak bir-(ver-) fiilinin yardımcı fiil olarak kullanıldığı birçok yapı için bunu söylemek mümkün değildir. *nakb ur-*, " çukur açmak "(nakb " Ar.delik açmak,delme") fiilinde deyimlikten söz edilemezken , *kanat ur-* "uçmak" (perzeden) fiilinde deyim olma özelliği vardır.

1966'da On Birinci Türk Dil Kurultayında Roza Yusipova, "Türkçede Deyimler ve Birleşik Fiiller" başlıklı bildirisinde "fiili deyimler" terimi ile üç grup oluşturmaktadır. 1.İsim unsurunun değişmezliği, meydan okumak, meydan başka işletme eki almaz 2. İsim unsurunun işletme eklerinden özellikle iyelik eklerini alabildiği ve iyeliklerin değiştirilebildiği şekiller; gözümde, gözünde, gözümüzde tüt-, kalbini kır-, 3. Analitik şekilde yapılan deyimler, bunların isim unsuru ancak belirli fiilleri gerektirmektedir. Sıkıntı çek-, karar ver-. Yusipova, et- ve ol- ile kurulan birleşik fiillerde semantik anlamın birinci unsurdan meydana geldiğini (vefat et-, yok et-) belirterek deyimler ile birleşik fiiller arasında büyük fark olduğunu söyler.

Deyimler üzerine bir master tezi hazırlayan Leyla Subaşı Uzun'un yazısında "Derecelenme Açısından Türkçedeki Deyimler" başlığında tam deyimler ya da birinci dereceden deyimler, yarı deyimler ya da ikinci dereceden deyimler, deyim olmayan yapılar bölümleri görülür. Yazar, deyim olmayan yapılar için *hasret kal-*, *hararet bas-*, *ant iç-*, *haraca bağla-*, *ölçü al-*, *görüüş al-*, *yemin ver-*, *sürüncemede kal-* örneklerini verir.

Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi'nde Ferhat Zeynalov (İstanbul1993, 254), *sabit söz birleşmelerinin (deyimlerin)* Türk lehçesinde birleşik fiil olarak kabul edildiğini ancak bunların fiil olarak değerlendirilemeyeceğini söyler. Onlar fiillere ancak sözlüksel-deyimsel eş olabilirler der.

Deyimlerin kapsamı, deyimlerin bir kısmının birleşik fiil kabul edilip edilemeyeceği, birleşik fiillerin deyim olarak değerlendirilmesi gibi konularda gördüğümüz kadarıyla bir görüş birliği oluşmuş değildir. Zamanla örneklemelere dayanan çalışmaların artması ile ortak doğrultuların tespit edilebileceği anlaşılmaktadır. Bu sebeple biz, burada kuramsal tartışmaları şimdilik bir yana bırakarak tartışmaya açık olarak, deyim olabileceğini düşündüğümüz yapıların Farsça ile denkleşenlerini, benzeşenlerini sergilemek istiyoruz. Bunları tespit için Türkçe(Çağatayca) yapının karşılığı olabilecek yapıları Burhân-ı Kâtı (**B.K.**), Steingass (**S**) , Amid(**A**) ve Ziya Şükun'un Ferheng-i Ziya (**Z.Ş.**) sözlüklerinde arayıp karşılık bulduklarımızı ve bulmadıklarımızı aşağıda gösterdik.

âgâhlık sal- "Bilgili kılmak" A733a15

B.K.- ; S. - ; A. agâhî dâden "haber vermek, bilgili kılmak"; **Z.Ş. âgehî dâden** "haber vermek"

âgâz ayıt- "başlamak" M798a22

B.K. - ; S. Aghaz kardan, aghaz numudan"To commence, make a begining ; to design, will"; **A. agâz kerden** "âgâz şuru,ibtida" **Z.Ş. âgâz kerden**" Başlamak,kast ve irade etmek"

âferin okumak " Beğenmek, takdir etmek" T713a19

B.K.- ; S. Afirin khwandan " To applaud"; **A. âferin-hân** "âferin-gû,sitâyîş kunende; **Z.Ş.-**

'ahd(ler) bagla- "söz vermek" M799a13

B.K.-; S. ahd bastan" to strike a bargain"; **A. ahd besten** "peyman besten"; **Z.Ş.-**

'ahd(lerin) sindur- "yemin bozmak, yeminini yerine getirmemek" T706a18

B.K.- ; S. ahd shikan "A promise_breaker"; **A.- ; Z.Ş.-**

'ahd ü uhdesidin çık- "sözünü yerine getirmek" T702b21

B.K.- ; S. az uhdei ahd birun âmeden" To pay avon ,to fulfil or get quit of an obligation" **A. -; Z.Ş. -**

'akdiga kivür- "Nikâhına almak" A722a12

B.K.- ; S. aqdi nikah kardan "To make a marriage contract" ; **A. akd kerden** "akd-i nikâh kerden " ; **Z.Ş. -**

'amelga kivür- "Gerçekleştirmek, fiiliyata dökmek" T718a23

B.K.- ; S. amal kardan (namudan) "To do, work,act, practice"; **A. be-amel averden** "sahten, müheyya kerden, icra kerden" ; **Z.Ş.-**

araga kiltür- "meydana çıkarmak" A719a13

B.K.- ; S. dar miyan andakhtan ,awardan, dashtan, nihadan " To produce, show, bring into the middle, introduce" ; **A.- ; Z.Ş. -**

âyin(ler) baglat- "tören yapmak, düzenlemek" T 703b21

B.K.- ; S. ayin bastan "To prepare, adorn" ; **A.- ; Z.Ş. -**

başdın kiç- "Baştan geçmek" M785a5

B.K. - ; S. sar az khwesh bar-awardan "To come to, to regain consciousness"; **A. - ; Z.Ş.-**

(hacâlet) barmagın tişle-

B.K. engüşt-be-dendan " parmak ısırarak ki taaccüb ve tahassür ve hayf ve dirig alâmetleridir"; **S. angusht ba dandan gazidan "** to be amazed, astonished; to grieve"; **A. - ; Z.Ş.-**

bil bagla- " Bir işi yapmaya niyetlenmek" T700b10

B.K. kemer besten " ihtiyar etmek ve umur ve hususda cesur ve mukaddem olmakdan ve muharebede tarafeyn birbirine mukabil olmakdan dahi kinaye olur"; **S. kamar bastan "** ...to engage heart and soul in business"; **A. kemer besten "** ve kinaye az amade şoden beray kari veya der kari ihtimam numuden" ; **Z.Ş. kemer besten "** Bir işe hazırlanmak, azim ve ihtimam göstermek, emre muntazır olmak"

boyun yarilik bir- "Gönül razı olmak" A 732a21

B.K. - ; S. yari bakshidan (dadān, kardan) "To assist, hep, favour, benefit, serve, do good offices, befriend; to abet; to be able" ; **A. yari kerden , yari daden "** "kömek kerden" , **yari hasten "** "kömek hasten, meded hasten" ; **Z.Ş. -**

boynıga tüş- " Rastlamak" T694b14

B.K. - ; S. bar(dar) gardan uftadan "To fall upon one's neck, to befall(misfortune) ; **A.- ; Z.Ş. -**

boynumdın edâ kıl- "Sorumluluğunu yerine getirmek" M 793a15

B.K. - ; S. ada kardan "...to express..." ; **A.- ; Z.Ş. -**

boyun tolga- "Bir iş ve yükümlülüğü yerine getirmemek, önem vermemek, bir işten yüz çevirmek" T 694b13,T 697b11

B.K. - ; S. gardan kashidan " To be stiff-necked, restive, to disobey, to revolt against"; **A.- ; Z.Ş. -**

cân agzıga yit- "Öleyazmak, korkmak" M 784a10, M 784b20

B.K.- ; S. jan ba-lab amadan (rasidan) "To be at death's door, to die" ; **A.- ; Z.Ş. -**

cânıga yit- "bezmek, usanmak" A 732a3

B.K. - ; **S.** *ba-jan rasidan* "To come to extremities, to be driven to despair" ; **A.** *be-can averden* "kinaye ez beteng averden, be-sutuh averden, kesi ra ez zindegî bizar sahten; **Z.Ş.** *be-can averden* "cana getirmek, tazyik etmek"

cândın ilig yuyul- "hayattan ümit kesilmek" M 784b20

B.K. *dest şusten* "terk ve feragat eylemek ve me'yus olmakdan dahi kinaye ederler"; **S.** *dast shustani* "whatever is employed for washing with"; **A.** *dest şusten* "şusten desthayî hod ve kinaye ez na-ümid şoden ve sarf-ı nazar kerden ez çizî"; **Z.Ş.** -

cilve bir- "şekillendirmek, göstermek" M 802a 16

B.K. - ; **S.** *jilwa dadan* "To dress (a bride) ; to adorn, adjust, polish" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

defterdin çıkar- "Artık birisine değer vermeyerek gönülden veya bir topluluktan çıkarmak" M 799a16

B.K. - ; **S.** *daftar shikastan* "to turn down the leaf of a book" ; **A.-** ; **Z.Ş.** -

dest bir- "Ortaya çıkmak, meydana gelmek, zahir olmak"

B.K. *dest daden* "...el vermek ki hasıl olmak ve kuvveden file gelmek ve bi'at eylemek ve ram ve muti olmak ve mazbut olmakdan dahi kinaye olur" ; **S.** *dast dadan* "... to happen ...", **A.** *dest daden* " ve niz be-mana bedest ameden ve hasıl şoden ve ruy daden ve müyesser şoden" ; **Z.Ş.** *dest daden* " el vermek ki hasıl ve müyesser olmak, kuvveden fiile gelmek"

dest ü pâ ur- "Uğraşmak, çabalamak, emek harcamak"

B.K. - ; **S.** *dast u pa* " Effort, painstaking" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

gam yime- "tasalanmamak, endişelenmemek" T 7716a8

B.K. - ; **S.** *ghamm khwurdan* "To commiserate, sympathise, care"; **A.** *gam horden* "gam keşiden, gussa horden, enduh horden" ; **Z.Ş.** -

gussa yut(-ma-)- "endişe etmek, keder, tasa etmek" M 786a1

B.K. - ; **S.** *gussa* "construed with firo-khwurdan" ; **A.** *gussa horden* "gam horden gam u enduh ra der-dil nigahdaşten" ; **Z.Ş.** -

gûşe tut- "Bir işten elini ayagını çekmek, kenra çekilmek" T 801b4

B.K.- ; **S.** *gosha giriftan* "To seek retirement, court privacy; to retire, withdraw" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

hacâlet barmagın tişle- " Utanmak, mahcup olmak" M 799a2

Bkz. **barmagın tişle-**

halka ur- "Etrafını daire biçiminde çevirmek" A 732a22

B.K. - ; **S.** *halga zadan* "...to form rings or circles, to circle" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

havâ tut- "Yükselmek" A 721a3

B.K. - ; **S.** *heva kardan* "to fly" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

hayât vedi'at kıl- "Vefat etmek, ölmek" A 732a8

B.K. - ; **S.** *wadi'ati hayat sipurdan* "To resign one's life, to die" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

intikâm tart- "öç almak, öç alma iddiasında bulunmak" A 719b2

B.K.- ; **S.** *intikam kashidan(giriftan)* "To take vengeance" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

ilig ayag ur- "Mücadele etmek, uğraşmak" A 733a9

bkz. **dest u pâ ur-**

kanat ur- "uçmak" M 784b4

B.K. - ; **S.** *par zadan* "To fly" ; **A.** *perzedan* "bal u per bürhem zeden perende, periden, pervâz kerden" **Z.Ş.** *perzedan* "uçmak"

kadeh iç- "İçki içmek" M 719b18

B.K. - ; **S.** *gadah khurdan* ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

kadem al- "ayak çekmek, uzaklaşmak, vazgeçmek" M 784b25

B.K. - ; **S.** *gadam kashidan, gadam zadan* "To travel along" ; **A.-** ; **Z.Ş.** -

kadem ur- " Yürümek, yönelmek, uğraşmak" M 784b25

B.K.- ; **S.** *gadam zadan* "To travel along" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

kalemî kıl- "Yazıya dökmek, yazmak" M 784b25

B.K. - ; **S.** *galami farmudan (kardan, namudan),dar galami burdan* "To put in writing" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

kırak çık-, kırak tut- "Kenara çekilmek, br işten ayrılmak" T 717a9

B.K. - ; **S.** *kanar amadan* "To retire, to stand aside, to keep aloof" ; **A.** *kenare giriftan* "kenare custen, kenare kerden, ezmerdum-i duri kerden, guşe nişin şoden" ; **Z.Ş.** -

(-ga) köz karart- "Bir şeye göz dikmek" A 733a12

B.K. - ; **S.** *dida surkh kardan ba* "To covet; to look wantoly upon" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

köz tut- "Ummak, beklemek" T 706a4

B.K. - ; **S.** *dida bar-dashtan* "To expect" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

kulagların tut- "Dinlemek için gayret sarfetmek, dinlemek" T 696a4

B.K.- ; **S.** *gosh dashtan* "To give ear; to observe, to watch; to keep, to preserve, to make one speak" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

kulak(ım)ga ur- "Duyurmak, birisinin bir noksanını kendisinin duyacağı şekilde, duymasından haz duyarak dile getirmek" M 799a1

B.K. - ; **S.** *gosh zadan* " To prick up the ears, to listen attentively" ; **A.** *guş-zed* "yad averi, goften harfi ya haberi bekesi beray-ı agah sahten" ; **Z.Ş.** *guş-zed* "Kulağa dokunan söz, duygu", *beguş zeden* " İşıttirmek"

kulag(i)ga yitiş- "Duymak, işitmek, haber almak" A 728a25

B.K.- ; **S.** *ba-gosh (dar-gosh) awardan, bar gosh amadan (Khwurdan,rasidan)* "To hear" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

kün ötker- " Oyalanmak, vakit geçirmek" A 728b5

B.K.- ; **S.** *roz guzrandan* "To pass the time ; to flather, time serve; to benefit "; **A.** - ; **Z.Ş.-**

(kulluk) ihrâmın bagla- "Kulun davranışına uygun hareket, kul gibi davranma" M 788b6

B.K.- ; **S.** *ihram bastan* " To don the garb of a pilgrim" ; **A.** *ihram besten* "Came-i ihram puşiden ve aheng-i hac kerden ve be suy-i kabe kerden" ; **Z.Ş.-**

rûze aç- "İftar etmek, oruç açmak" T 710b19

B.K: - ; **S.** *roza kushudan* "To breakfast (especially in the month of Ramazan)" ; **A.** *ruze guşuden* "ruze güşaden, baz gerden ruze ba horden gıda, iftar kerden" ; **Z.Ş.** *ruze guşuden* "Oruç bozmak, iftar etmek"

rakam kıl- "Yazı yazmak, seçmek, işaretlemek"

B.K. - ; **S.** *rakam kerden* "To write ,fold up, seal and despatch a letter" ; **A.** *rakam zeden* "nüvisten, hakkaşi kerden " ; **Z.Ş.** -

sakalığa kül- "Yüzüne gülmek, gönlünü hoş etmek, alay etmek" A 727b25

B.K. - ; **S.** *rish-khand kardan* "To ridicule, to deride"; **A.** *rişhand* "handiden be-riş kesi . Kinaye ez hoş-amed-guyi ve çaplusi beray gevl zeden ve firib daden ya dest endahten ve mashara kerden kesi " ; **Z.Ş.** *rişhand* "Sakala gülme, istihza ve alay etme"

(sıhhatka) yüz koy- "İyileşmeye başlamak"

B.K. - ; **S.** *ru dadan* "To appear, to show oneself, to arise; **A.** *ru daden* "ru daden, be-vuku' peyvesten emri" ; **Z.Ş.** -

sûret bagla- "Gerçekleşmek"

B.K. - ; **S.** *surat besten (bandidan)* "To assume a form, to consist; to be conceivable, possible, practible; to come in to existence, to exist" ; **A.** *suret besten* "şekl griften, vücut yaften, mümkün şoden, be tasavvur der ameden" , **Z.Ş.** *suret besten* "husul bulmak, teşekkül etmek"

(-dIn) şikest tap- "Birine karşı üstünlük kazanamamak, yenilmek" A 721a11

B.K. *şikesten* "...askeri bozmak va sındurmak" ; **S.** *shikast khurdan, yaftan* "To be defeated", *shikast dadan(kardan)* "To defeat"; **A.** *şikest horden* "şikest yaftan, hezimet yaftan, maglup şoden, girihten ez piş-i dişmen" ; **Z.Ş.** -

uzakka tart- "uzun sürmek" A 719b5

B.K. - ; **S.** *daraz kashidan* " To extend, prolong"; **A.** *dıraz keşiden* "be püşt-i ruy-ı zemin habiden ve bahara dıraz kerden, habiden ber ruy-i zemin ya bister beray-ı istirahat " ; **Z.Ş.** -

ümîd tut- "Ümit etmek, beklemek" A 719b5

B.K. - ; **S.** *umed afgandan (bastan, dashtan) ba chize(dar chize)* "To hope for a thing" ; **A.** - ; **Z.Ş.** *ümid daşten* "Ummak"

vaz'-ı haml kıl- "Çocuk doğurmak" T 714a19

B.K. - ; **S.** *vaz'ı haml kardan* "To give birth, to drop young"; **A.** - ; **Z.Ş.** -

vücûdka kil- "meydana gelmek, ortaya çıkmak" T 694b4

B.K. - ; **S.** *wucud-pazir shudan* "To come to light, to appear, be published or produced" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

yir öp- "Büyük birisini saygı ile ta'zim ile selamlama" M 728a15

B.K.- ; **S.** *zamin bosidan* " To kis ground(in token of reverence" ; **A.** *zemin-bus* "Kesi ki beray-ı eda-yı ihtiram nisbet be-şahs-ı büzürg ba-hak üft ü zemin ra buse zened" ; **Z.Ş.** *zemin busiden* "Bir çeşit hürmet ve ta'zim"

yüz göster- "Meydana gelmek"

B.K. *ruy numuden* "hasıl olmak ve hatıra gelmek ve yol göstermekden dahi kinaye olur" ; **S.** *ruy nemudan* "To happen, come to pass to occur to mind, to show the road" ; **A.** *ruy numuden* "ru numuden, ruy nişandaden, zahir şoden, teveccüh kerden" ; **Z.Ş.** "yüz göstermek, görünmek, hasıl olmak, hatırdan geçmek"

yüz yirge koy- "Başı öne eğmek, kabullenmek, itaat etmek" M 784b23

B.K. - ; **S.** *ruy bar zamin endakhtan (malidan)* "To treat with contempt" ; **A.** - ; **Z.Ş.** *ruy endahten* " Aciz göstermek, dilenmek"

yüz tut- "Gelmek, bir şey istemek için gururu bir tarafa bırakıp birinin huzuruna çıkmak"

B.K.- ; **S.** *ruy farmudan* "To put to shame" ; **A.** - ; **Z.Ş.** -

yüz ivür- "Yüz çevirmek"

B.K. - ; **S.** *ruy gardidan* "To turn from aversion; to frown at " ; **A.** *ru-gerdanden* "Ru gerdaniden, ru taften, ez kesi ya çizi ruy ber gerdaniden, püşt kerden, a'raz kerden" ; **Z.Ş.** -

Doğan Aksan (“Anlam Alışverişi Olayları ve Türkçe”, *TDAY Belleten 1961*, s. 214), diller arasındaki anlam alışverişlerinde çevirme yolu ile anlam alınışından söz ederken tam çevirme kelimeler, yarı çevirme kelimeler, serbest çevirme kelimeler başlıklarını kullanır. Bu durum, bir başka dile çevrilemeyen unsurlar olan deyimler için de geçerli görünmektedir. Ancak bu çevirmelerin yönünü, niteliğini tam olarak tespit edebilmek için her deyim için en eski kaynaklardan itibaren izlenebilmesi gerekir. Her deyim için farklı sonuçlar ortaya çıkabilir.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

A.	Hasan Amid.
A	Târîh-i Mülûk-i Acem.
B.K.	Burhan-ı Kati Tercemesi.
M	Münşe'ât, Külliyyât-ı Nevâyî.
S.	Steingass.
T	Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ.
Z.Ş.	Ziya Şükun.

KAYNAKÇA

- Hasan Amid; *Ferheng-i Amia* (Dü cild), Tahran, 1372.
- Târîh-i Mülûk-i Acem, Külliyyât-ı Nevâyî, Topkapı Revan No.808 / 718a-733b.
- Burhan-ı Kati Tercemesi, Cild-i evvel Matbaa-i Amire 1387(19 Recep); Cild-i sani Matbaa-i Amire 1387 (15 Şaban).
- Münşe'ât, Külliyyât-ı Nevâyî, Topkapı revan No.808 /782b-802b.
- Steingass, Ph.D.F.; *A Comperhensive Persian-English Dictionary*, Fifth impression, London,1963.
- Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ, Külliyyât-ı Nevâyî, Topkapı Revan No.808 /694b-718a.
- Şükun, Ziya; *Farsça -Türkçe Lügat Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya 1-2-3*, MEB Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1984.